

Visszatérés

(SINKOVICZ LÁSZLÓ MAGÁNBESZÉLGETÉSE SZILASI LÁSZLÓVAL)

Sokszor, sok helyen és sok interjúban mondtad (mert persze mindig ugyanazt kérdezik), hogy az előző regény írásakor „daloltál, mint a madár”, ami hát azt hiszem a legpontosabb megfogalmazása annak a hangnak, amin a *Szentek hárfája* megszólal: bonyolult körmondatok, erős túldíszítettség és sok helyen a Darvasit idéző mágikus realista (?) pompa.

A *harmadik hídnál* felfedezni vélek némi elmozdulást, egy letisztultabb, és egyszerűbb prózanyelv felé – mintha James Bondtól mozognánk George Smiley irányába, mintha a két regény más prózahagyományokból építkezne.

Az első inkább a már említett Darvasi-féle vonalhoz húz: történelmi jelleg, és ebből fakadóan az olvasó-narrátor-regény időtengelyek közötti szakadásból fakadó mágikus túl-/feltöltöttség, azaz hogy a múlt mint olyan úgysem ismerhető meg, így aztán történelem meg a legenda között az ég világon semmi különbség nincs, a Szentek hárfájában nagyjából mindenki szépen bele is döglik ebbe a nagy felismerésbe.

Ezzel szemben a második regény sokkal inkább emlékeztetett az Ottlik-prózára. (Azt hiszem, ennek kapcsán Te mindig Tömörkényt emlegeted fel, és hát elég valószínű, hogy igazad van, csak én azt nem ismerem.) Egyrészt már az elbeszélés és az elbeszélők elhelyezése, pozíciója is az *Iskolát* idézi: adott egy narrátor, aki elmesél egy történetet egy második embernek egy közös – régi – ismerősről, aki már nincs jelen (meghalt, vagy egyszerűen csak nincs szem előtt, ez már csak technikai különbség).

És Ottlikra is rendkívül jellemző ez a részvétlen, leíró hang, ami a *Híd*-ban is megjelenik: mint a jó dokumentumfilm csak áll (mint fasz a lakodalomban), nézi azt, ami előtte van, de igyekszik nem hozzá nyúlni, a legkevésbé befolyásolni. Persze azért, mind tudjuk, ez hiú ábránd, de intenciószerűen azért szép dolog: csak nézni, vizsgálni, megpróbálni megérteni, de közben egy grammat sem hozzáadni, aztán az egészet, így ahogy van, mindenféle sallang nélkül leírni.

És ez szerintem különösképp azért nagy erénye a regényednek, mert így – bár ez a jellege inkább a másodvonalbeli, ám nem kevésbé fontos – a szociografikus rétege jóval kifinomultabbá válik. Ha jól értem ezt a részét a szövegnek, akkor itt az van, hogy a csöves ugyanolyan, mint mindenki más, csak díszítés nélkül. Eszik, mozog, alszik, szarik, baszik. Test, *szartasak*. A hontalan a fennálló társadalmi rend, hatalmi struktúra egyik legfontosabb sarokköve; tükröt tart mindenki felé, mert bár látszólag azt sugallja, hogy kilóg ebből a struktúrából, mint ennek ellenpontja, éppen ellenkezőleg: a helyén tartja amazt. A csöves a társadalmi létezés nullfoka.

Éppen ezért nem kell sajnálni, vagy hát, hogy egészen pontos legyek, lehet sajnálni, csak épp semmi értelme. Nézni kell, vizsgálni, meg kell érteni. Nem kell lehajolni, felkarolni, megmenteni, mert nem lehet, így biztosan nem. És ez igaz minden jellegű kisebbségre: cigányokra, zsidókra, kelet-magyarországiakra. A lefelé adás nem megoldás.

Ezért fontos ez a letisztult (lepusztult?) prózanyelv, mert a szociografikus réteg sugallata nyelvilag is a helyére kerül. A díszelkedéssel csak a sajnálkozás erősítése lehetséges, a megértés semmiképp, csak a sajnálkozás meg épp nem ér semmit.

Mindezen különbségek ellenére azért nyelvi szinten mégiscsak van, ami összekapcsolja egymással a két regényt. Ez az, amit magamban Szilasi-mondatnak hívok.

„Mari bizonyos értelemben egyfolytában üvöltött. Úgy gondoltam, hogy ő úgy gondolja, csak azért beszél állandóan, mert különben mindenki unatkozna körülötte. Valójában azonban, hiszen nem volt érzéketlen ember, egyre jobban félt már ő is a csendtől. Hogy az valami szörnyűt mondana neki. Mondjuk azt, hogy elherdáltad az életedet, és nemsokára meg fogsz te halni, Losonc Mari. De ez, ez a zajos rettegés, csak lényének külső, vastag burka volt. Ami alatt rejtőzött még egy kemény, éles szélű tömb, mint baseball-labdában a fakocka, s ez régi-módi protestáns etikából állt meg könyörtelen kapitalista szellemből. Ez működtette Mari-ban a bankárt. De aztán legbelül, a kocka középpontjában lapult még egy picinyke, puha kis gömb, s az, akárhogy mesterkedett is rajta egy életen át, mozdíthatatlan volt, és ugyanabból az anyagból állt, mint a külső burok.”

Ezeket a mondatokat általában akkor szereted alkalmazni, amikor valamiféle állítást teszel a világról. Csak hát pontosan ez a probléma veled.

Szemmel láthatólag folyamatosan valóságdarabokat ragadsz meg, írsz le – általában elég jól. Csakhogy mindeközben a mondatok retorikailag úgy vannak felépítve, mintha léptenyomon a visszavonhatóságukat is jelölni akarnák. Nincs olyan mondat, ami csak úgy pőrén neki lenne támasztva az olvasó arcának, hogy akkor tessék, itt van, most már kezdjél vele te, amit akarsz. Minden ilyen mondatot áthat egy intellektuális remegés.

És ez az egyetlen érv, amit fel tudok hozni a regény ellen, mert ettől függetlenül egyébként én jó regénynek tartom *A harmadik hidat*. Nem azért mert olyan kiemelkedő lenne a kortárs felhozatalból, bár azért erőteljesen az élvonalba tartozik (bár – teszem hozzá – nekem van egy pár éves lemaradásom), mert ez számomra, aki egyszerre vagyok benne és – sokkal inkább – kívülről az irodalomnak, kevésbé számottevő.

Sokkal inkább tartom fontosnak, hogy egy szöveg csináljon valamit a világgal. És ez a szöveg elég sok mindent csinál. Próbáltam már erre utalni egy kicsivel feljebb is, de szerintem ennek a regénynek tényleg az a legfontosabb üzenete, hogy nem kell Mikulásnak lenni, a lefelé adásnak semmi értelme, a dolgokat egyszerűen meg kell érteni.

És azt gondolom, hogy azáltal, hogy én elolvastam ezt a regényt, jobban értem a dolgokat. Másképp nézek a hajléktalanokra. És hát szerintem ennyi, ami számít.

Sinkovics László
2014. 03. 28.

Beszélgetéskezdemény

ELSŐ HOZZÁSZÓLÁSAIM MAGÁNLEVELEDHEZ

A megértés egyszerűsége az intézményeken kívül

A csöves ugyanolyan, mint mindenki más, csak cicoma nélkül, a lefelé adás nem megoldás, a lefelé adásnak semmi értelme – ezeket írod. Igen, szerintem ez tényleg ennyire egyszerű. Mármost: nem a könyvem értelme ennyire egyszerű (ennyire semelyik könyvnek nem egyszerű az értelme), hanem az, ahogyan a megértés létrejön az olvasó fejében. Egy egyszerű mondat, a végén pont. Az irodalom nehéz megérthetőségének, nehezen érthető voltának látzatát jórészt az a szokás hozza létre, hogy az értelmezők, a számukra létező, bennük létrejött jelentés kifejezésekor egyúttal arra is törekszenek, hogy saját kijelentésük tudományos alapjait is közöljék, hogy széles szakmai kontextusba helyezték azt, hogy megformálják saját arcukat és szerepüket. Emiatt úgy tűnik, hogy egy könyvet, novellát, verset, irodalmi művet megérteni nagyon-nagyon nehéz. Hozzá se fogjon, neki se kezdjen, aki nem szakmabeli. És ez – sajnálatos módon – a mai magyar irodalmat tekintve a legtöbb esetben teljesen helytálló tanács. Az intézményes alibiken kívüli kritika, ill. az intézményeken belüli kritika jelenlegi konszenzusaira fittyet hányó intézményen belüli kritika segíthetne lebontani ezt az áldatlan helyzetet.

Darvasi vs Ottlik

Szentelek hárfája: Darvasi, *Harmadik híd*: Ottlik. Nyilván van ebben igazság. Az imitáció elméletének tanításai szerint az eredetiség nem a tradíció ellenében, hanem annak keretein belül jön létre, s könnyen meglehet, hogy az előbbi könyv esetében leginkább Darvasi, az utóbbinál leginkább Ottlik volt az elsődleges keret. De azért az ő igazi nevük légió, nem igaz? Melyik Darvasi (az a Darvasi olvasta pl. Ottlikot? [melyiket?]), melyik Ottlik (az az Ottlik olvasta pl. Tömörkényt? [melyiket])? Miféle egyén hatásokkal keveredve? Vagy netán kristálytisztán? Stb. A jelenlegi kritikát annyira átította az intertextualitás ellaposodott gondolata, hogy lassan-lassan mindenki megelégszik a szerző nevével. Én már alig mertem odaírni a szerzői neveket a mottók alá. Rothschild. Fitzgerald. Bradbury. Még a végén valaki azt hiszi, hogy nem is a mondat jelent, hanem a név.

A visszavonhatóság mondatszintű jelölése

Jelenleg ez talán a legérdekesebb a leveledből. Idézem is, majd' teljes egészében. „Szemmel láthatólag folyamatosan valóságdarabokat ragadsz meg, írsz le – általában elég jól. Csakhogy mindeközben a mondatok retorikailag úgy vannak felépítve, mintha lépten-nyomon a visszavonhatóságukat is jelölni akarnák. Nincs olyan mondat, ami csak úgy pőrén neki lenne támasztva az olvasó arcának, hogy akkor tessék, itt van, most már kezdjél vele te, amit akarsz. Minden ilyen mondatot áthat egy intellektuális remegés.” Az, hogy a mondataimat áthatja egyfajta intellektuális remegés, helytállónak tűnik. Valószínű, hogy a mondataim tényleg jelölni akarják saját visszavonhatóságukat – függetlenül attól, hogy nekem magamnak volt-e

velük bármiféle efféle szándékom. A kérdés számomra azonban jóval inkább az, hogy nem ilyen-e bármelyik prózai mondat, nem akarja-e jelölni saját visszavonhatóságát mind. Könnyen meglehet ugyanis, hogy a prózai mondat eszménye voltaképpen az ekphrasis, a képleírás, amely, mint köztudott, csak úgy tesz, mintha leírna egy már a leírás előtt is létező fizikai objektumot, valójában azonban épp a fiktív leírás által hozza létre ama tárgy megelőzőleg is fennálló fizikai létezésének illúzióját. A prózai mondat tehát jelöli ugyan saját visszavonhatóságát – de bátran teheti, hiszen maga a tárgy, amelynek pusztá, utólagos leírását hazudta, s amelynek beszéd által történő létrehozatala valójában egyetlen célja volt, a fiktív leírás által immár visszavonhatatlanul létrejött. A tárgy létezik – a mondat már nem kell annyira. A próza ezt gondolja. A költészet nem. Mindezt, azt hiszem, azért gondolom így, mert *A Harmadik híd* hosszúra nyúlt javítgatása közben arra jöttem rá, hogy a prózai mondatnak nem pontosnak kell lennie (mihez képest lehetne ugyanis pontos, ha egyszer az, ami létezik, majd a mondat által jön csak létre), hanem teremtő erejűnek (hogy létrejöhessen az, aminek a megteremtése a mondat egyetlen feladata) – ám így maga a teremtő szó a teremtés végbemenetele után akár el is enyészhet. Talán jobb is, ha elenyészik. Visszatér saját nemlétébe. Úgy illendő. Ne lebegjen a vizek felett. A következő kérdés talán az, hogy hogyan, miféle (lexikai és grammatikai, retorikai és poétikai) eszközökkel tudja ezt megtenni.

Szilasi László
2014 03 31

Egy beszélgetéskezdemény folytatása

A megértés elviselhetetlen könnyűsége – (példamondat)

Ha jól értem azt, amit mondasz, akkor a mai irodalom és irodalomtudomány egy önfenntartó intézményrendszer, olyan diskurzust folytat, amivel önmaga pozícióját legitimálja. Az válik igazán jó irodalmi művé, amit csak egy igazán magasan kvalifikált irodalmár érthet csak meg igazán. És persze jó olvasó csak az lehet, aki ezeket az irodalmi és tudományos műveket végigolvasta, bekebelezte, ezeket használja, ezek mentén értelmez. Nagyon szép bebetonozott, önfenntartó rendszer, szépen termeli ki magából a hasonszőrű embereket. Mindjárt összehányom magam.

Az irodalmi biznisz Parnasszusra helyezi magát és mindenkit hülyének néz, aki nem úgy érti, ahogy ő érti önmagát. Pedig a megértés, ahogyan írtad, tényleg baromi egyszerű: a jó legyőzi a rosszat, például. Pont.

De ők meg ülnek fenn, néznek lefelé, és közben azon keseregnek, hogy senki sem olvas.

De ez egész egyszerűen nem igaz. Az emberek igenis olvasnak, maximum nem azt, amit az intézményes alibizók elvárnának tőlük. Senki nem olvas Tolsztojt, de Jo Nesbøt meg George R. R. Martint szinte mindenki. És azért mert őket sokan olvassák, és jellemzően nem az intézményrendszer keretein belül, még nem jelenti azt, hogy ezek a szövegek ne lennének a messzemenőkig zseniálisak.

Persze az akadémiai diskurzusba nem kerülnek be. Mert ha azt mondjuk, hogy annak az is részét képezi, amit sokan olvasnak, akkor, azok is, akik olvassák, így viszont az egésznek semmi értelme, mert az intézményesség délibábja megreteg.

Nagyon szeretem, hogy évről évre újabb statisztikákat jelentetnek meg, hogy mennyivel kevesebb könyvet vásároltak. (Arról most szót sem ejtenék, hogy milyen viszonyban áll a magyar átlagfizetés a könyvárakkal.) Ezek a kimutatások persze 100%-ban igazak, csak nem számolnak az olvasási szokások változásával. Sosem mutatják meg például, hogy hány könyvet töltöttek le az internetről, illegálisan. Pedig ez fontos dolog, egyre inkább azt látom, például a munkahelyemen is, hogy a zenehallgatáshoz hasonlóan itt is az internetről ingyenesen letöltött tartalmak nyernek teret. Ez persze roppant mód sérti a szerzői jogokat, de hát ezt meg ki nem szarja le... A lényeg, hogy olvasnak, nem?

Számomra a problémát inkább az jelenti, hogy az olvasási szokások semelyik oldalon sem eléggé differenciáltak. Az intézmény falain kívül, s belül nincs olvasmánykeveredés. Szépirodalmat (???) nem olvasnak csak az irodalmárok meg a kultúrsznobok (őszintén nem tudom, melyik a rosszabb), népszerű irodalmat (miért Petőfi nem az?) meg csak a prolik.

Szerencsére azért szerintem láthatóak olyan trendek, amik azt mutatják, hogy mégiscsak létezik kiút ebből a csapdából. Ott a slam poetry, Bődöcs Tibor, stb...

Visszavonható mondatok elméleti kérdései

Érteni vélem azt, amit a prózai szövegek ekphrasis jellegéről mondasz, és azt hiszem, hogy egyet is értek Veled.

De! Ha elfogadjuk, hogy a prózai mondat a leírás által egy teret hoz létre, amelyet önmaga valóságosként, önmagát megelőzőként állít be, s ezt írja le, ám ez valójában csak a leírás által jön létre, fikció, akkor sajnos számolnunk kell e kijelentés teoretikus következményeivel, veszélyeivel. Nem ugyanez történik-e ugyanis e mondat leírásakor is? A mondat, amely azt állítja, hogy a prózai szöveg a leírás során egy virtuális teret hoz létre, nem épít-e fel egy ugyanilyen teret, amelyben a prózai szöveg így működik? A prózai szöveg ekphrasis jellege akkor jön létre, amikor ekképp jellemezzük azt.

Ez viszont regresszióhoz vezet. A végtelenségig folytatható. Épp ezért számomra megkérdőjelezhető a jelentősége. Számít-e, hogy a tér fiktív és valóságként kezelődik-e, vagy valóban valóságos, ha egyszer a mondat retorikai célja nem más, mint, hogy eltörölje ezt a különbségtevést. Számít-e, hogy a steak, amit megeszem valóságos-e, vagy bonyolult biokémiai folyamatok által csak az agyamban létrejött érzékszálódás? *„You know, I know this steak doesn't exist. I know that when I put it in my mouth, the Matrix is telling my brain that it is juicy and delicious. After nine years, you know what I realize? ... Ignorance is bliss.”*

Mindebből következően, részemről a kérdésfeltevések e pontból kiindulva két irányba folytatódhatnak. Az egyik irányt Te jelölted meg a számomra. Milyen eszközökön keresztül jön létre mindez? Illetve, miért jöhet az létre, hogy ezek a pseudo-valóságos mondatok, miután felhívták önnön teoretikus korlátaikra és veszélyeikre a figyelmet, mégiscsak hatnak, kezdenek valamit a világgal?

Egyértelmű választ egyik kérdésre sem tudok adni, de az első kapcsán a megérzéseim azt súgják, hogy valahol a metonímia felé kell keresgélni. Az a valóság ugyanis, amelyet a szöveg hoz létre, hogy ha fenn akarja tartani annak látszatát, hogy az önmagát már megelőzően is létezett, akkor valahogyan olyan helyettesítési láncokba kell illesztenie magát; olyan mondatok

kat kell létrehozni, amelyek elhitegetik az olvasóval, hogy az valamiféle viszonyban áll (részegész?) azzal, amit ő (márhogy az olvasó) valóságként érzékel?

A második irány felé tapogatózva a kérdéseim inkább arra vonatkoznak, hogy van-e bármi jelentősége annak az (irodalom)elméleti diskurzusnak, amely a szöveg (pszeudo)valóság mivoltát firtatja? Ha egyszer azt érzem, hogy az a steak szaftos és ízletes, kell-e foglalkoznom ezen túl bármivel? Nem inkább azzal kellene-e lennem elfoglalva, hogy hogyan olvad szét a hús a számban? Nem tökéletesen mindegy-e, hogy a prózai szöveg csak létrehozza azt a valóságdarabot, amit leír, ha mindeközben hatással van a világra. Ha a *Harmadik híd* igenis kezd valamit a világgal, formálja az olvasót, érzékenyebbé teszi, akkor ebben a felállásban van-e jelentősége, hogy ezt hogy éri el? Nem inkább azzal kellene foglalkozni, amit eredményként kapunk?

Naivitás lenne azt állítani, hogy de. Mert hát annak kutatása, ahogyan eléri ezt, rengeteg ahhoz hasonló eredménnyel kecsegtet, mint maga a regény. Az is kezd a világgal valamit.

Visszavonható mondhatok *A harmadik híd*ban

Az azonban, amire én az első levelemben utalni próbáltam ennél talán jóval egyszerűbb. (Bár most már visszavonhatatlanul is hatása alá kerültem annak, ami írtál.) A mondataid intellektuális remegése, még ha nem is intenciószerűen, de valóban abból fakadhat, hogy létrejöttükkel egyidőben számolnak saját korlátaikkal, pusztulásukkal is. Olybá tűnhet, hogy a mondat megíródása közben már elvégzi önmaga destrukcióját is. A mondat azért nem mer egyértelmű, betonkemény állítást tenni a világról, mert a kijelentésével párhuzamosan, már annak (elméleti) korlátaival és lehetőségeivel is számol. S az, hogy ez most az ekphrasis jellegéből fakad-e, vagy valami teljesen másból, az szinte teljesen mindegy.

Hasonlatképp idéznék egy mondatot valamelyest hasonló tematikában, mint amiben az első levélben is idéztem; összehasonlításban talán jobban kidomborodik az, amire utalni szeretnék.

„Újabb jele annak, hogy döbbenetes iramban rohan az idő. Katrine nyelvén volt, hogy ő maga tőkehalfejjel vigasztalódik. De azután rájött, hogy ez is egy csajos közhely lenne, a szingli lányoktól elvárt öngúny, fásult megnyilatkozás, amit ahelyett használnak, hogy kimondanak, amit valójában gondolnak: nem biztosak abban, hogy képesek lennének szabadság nélkül élni.” (Jo Nesbø: Police)

Ez is hasonló jellegű, mint, amit korábban idéztem tőled: valamit megpróbál megragadni, és azt a lehető legnagyobb pontossággal leírni. De a Nesbø-mondat mégsem remeg. A mondat szerkezet az egyszerűsége, talán mondható, hogy minimalizmusra törekszik: kevés, jól megválasztott szóval és mondattal, a lehető legpontosabban megragadni egy jelenség lényegét. Egyszerű mondat, a végén pont.

S bár a te mondataidon is érezhető az alapos válogatás, a szavak pontos kiválasztása, azok mérnöki pontossággal való elhelyezése, szabadulási vágy a díszítettségtől, mégis a világról tett állítások sosem érik el azt az egyszerűséget, mint az idézetnél.

Miközben leírsz, mintha nem tudnál elszakadni attól, hogy – valamiféle, talán elméleti megfontolás miatt – a leírás sosem lehet eléggé pontos, de mégis minduntalan erre törekszel, ám mintha pont az lenne, ami meggátol ebben.

Darvasi vs Ottlik

Valóban úgy tűnik számomra is, hogy az intertextuális olvasatok lehetőségei meglehetősen elinflálódtak az elmúlt pár évben. Hála istennek, engem különösképp sosem érdekeltek, itt sem egy szövegközi olvasat lehetőségeit, és nem is egy elődszöveg(csoport)-kijelölést próbáltam kieszközölni. Darvasi és Ottlik (akár úgy is mint név, úgy is mint szövegcsoporthoz és úgy is mint légió) pusztán a hasonlat egy-egy tagmondatát próbálták meg kijelölni.

Részemről ez technikailag nem különbözött attól, minthogyha az egyik oldalra egy barokk képkeretet, a másik oldalra pedig Ikea-írásztalt állítok fel. Csak hát szövegeknél könnyebb más szövegeket előcítálni hasonlatképp.

Persze ez így a dolgok rendkívüli leegyszerűsítése, de hát azért én is elszámoltam azzal, hogy nem véletlenül pont ez a két márkanév jutott eszembe, ettől függetlenül úgy gondolom, hogy ezek mentén elvégezni egy intertextuális olvasatot nem feltétlenül lenne eredménytelen, de nem vagyok benne biztos, hogy ezzel jóval közelebb jutnánk a szöveghez.

Sinkovics László
2014 04 07

Második hozzászólásom

Intézmény

Mindazzal, amit a kritikai-értelmezői intézményről dühödten és aprólékosan kimondasz, teljes mértékben és részletekbe menően egyetértek – de közben érdekes figyelni (s ez a jelenleg is igazadat bizonyítja), hogy a kifejtés során (márpedig ez csupán egy magánlevél, ugye) nyelved hogyan válik mondatról mondatra irodalomelméletileg egyre kvalifikáltabbá. Miközben a Parnasszust szidalmazod, nagy óvatosan, szinte észrevétlenül (talán szándékosan, ám mindenképpen ironikusan) magad is oda mászol föl – tök érdekes, állati kellemetlen, nagyon mutatja a rendszer szörnyűsége erejét. Mászás közben minduntalan visszacsúszunk, belecsúszunk abba a nyelvbe, a megértés elviselhetetlen könnyűsége elmismásolódásának nyelvbe, ami a probléma oka, ami a probléma maga: mint a kapitalizmuson, ezen a nyelven kívül sincsen élet. (Bár Thoreau erről, gondolom, erről is mást gondolna.) Jo Nesbø, szeretett juneszbóm, állítólagos zsenialitására pedig még visszatérek.

Hasonlat

Az intertextuális kapcsolatok szerzői névvel történő megjelölésének hasonlatként megvalósuló újraértéséhez őszinte irigységgel gratulálok, igazad van, pontosabban: szerintem is ez a helyzet, ennyire egyszerű. Az intertextuális olvasás (valószínűleg) eredményes, de nem (mindig) visz közelebb a szöveg megértéséhez. Megrajzol egy szöveggörnyezetet, amin belül zajlik a dolog, összesen ennyit tesz. Csakhogy a zajló dolog valódi szöveggörnyezete gyakorta egyáltalán nem az, amit az oknyomozó filológia is alátámaszthat. Hanem valami más, irodalomtudományi szempontból indokolhatatlan, oda nem tartozó, változékony, légből kapott valamicsoda: a jelentés nem-állandó voltának titokzatos és örök eredete. *A harmadik híd cí-*

mű regény elsődleges kontextusa Thomas de Quincey: *Egy angol ópiumevő vallomásai* (1821) című műve. Vagy Kemény István *Egy nap élet* című verse. Esetleg tényleg Ottlik.

Steak és tőkehalfej

A visszavonhatóság tárgyában nézzük először is az általam idézett – szerinted egyértelmű, minimalista és betonkemény – mondatot Jo Nesbø: *Police* című remek regényéből. „*De azután rájött, hogy ez is egy csajos közhely lenne, a szingli lányoktól elvárt öngúny, fásult megnyilatkozás, amit ahelyett használnak, hogy kimondanák, amit valójában gondolnak: nem biztosak abban, hogy képesek lennének szabadság nélkül élni.*” Ezek szerint Katrine ugyan tényleg tőkehalfejjel vigasztalódik, de ezt nem mondhatja ki, mert a mondat csajos közhely lenne, szingliktől elvárt öngúny, fásult megnyilatkozás az általa valójában gondolt, igazi mondat helyett, ahelyett, hogy ő bizony aligha lenne képes szabadság nélkül élni. Hát, ez az idézet ugyan szerintem is pompázatos, de nem egyértelmű (Katrine vágyott szabadságát korlátozza a közhelességtől való félelem: vágy és kifejezés már megint egyszer ellentétesek), nem minimalista (sőt, barokkos módon öntükröző: nem képes szabadság nélkül élni? dejszen éppen azt teszi!) és nem is betonkemény (merthogy épp e két imént feltárult probléma által jelzi saját visszavonhatóságát). Itt sincsen szó a mondat arcnak történő kemény és egyszerű nekitámasztásáról. Hanem arról van szó, amiről mindig, amikor igazán egyszerűnek és keménynek akarsz látszani, arról, hogy miféle módon tudnál újra játékba hozni egy közhelyet. Hiszen valódi igazsága – mindenki számára való, minden időkre szóló igazsága – csakis a közhelynek lehet, nem igaz? A közhellyel egy baj van: hogy igaz ugyan, de közhelyes. Erre a problémára kell az irodalomnak, az irodalmi újrafelhasználásnak, applikációnak újra meg újra megoldást találnia. Ez a mondat pl. azt mondja el, hogy mi az a mélyebb közhely (szabadság nélkül nem lehet élni), ami egy ki nem mondandó, mert stílusosan felszínesebb közhely (tőkehalfejjel vigasztalódás) mögött áll, s épp ezzel a bonyolultsággal állítja helyre a mélyebb, rejtettebb közhely rangját. Ügyes megoldás – de egyszerűnek nem mondanám.

És most én is hoznék egy példamondatot, becszó: találomra. „*Műve nem lett tökéletes, de úgy érezte, tökéletlenségében is többet ér, mint bárki és bármi, hogy hozzá képest minden és mindenki, ő maga is másodvonalbeli.*” Ez a mondat nem kevésbé összetett, nem kevésbé visszavonható, puhábbnak pedig talán csak azért tűnik, mert a hófehér hernyóselyembe ezúttal nem egy közhelyes borotvapenge lett belecsomagolva. Hanem valami új. Egy újszerű mondat, friss megállapítás. Abszolút létezésre tör, de egyelőre még az sem biztos, hogy saját környezetében igaz (helytálló).

Akárhogyan is: a valóságra való vonatkozás tekintetében, a keletkezést tekintve elméletileg mindebből talán valóban a metonímia központi szerepe következik, a helyettesítési láncolat. Igen, valahogy így éri el. De a te második irányod immár az én számomra is sokkal érdekesebb. Azt hiszem, tényleg inkább azzal kellene foglalkoznunk, ami az eredmény, azzal, ahogyan a mondatok reánk hatnak, azzal, amit a maguk fiktív módján a valósággal kezdenek.

Igen, magam is úgy gondolom, hogy pompás javaslatodra fel lehetne építeni egy új (az intézményes és intertextuális-irodalomelméleti alibiktől elszakadó) értelmezői és kritikai gyakorlatot. Fald a steaket, ne siránkozz!

Szilasi László
2014 04 11

Beszély

Intézményen innen és túl

Sajnos, és bármennyire is fájó ezt bevallani, az, amit előző leveledben, rendkívül alapos kritikai olvasással megállapítottál nézőpontomról, ill. annak nyelvi megformálódásáról, a meszesemenőig igaz, és hát valóban: roppant kellemetlen. Úgy tűnik, hogy az intézményi rendszer kritikáját elvégezni kívánó nyelv mégsem tud elszakadni kritizált tárgyától. (A kérdés az, hogy szükséges-e ez, ill. kívánalom-e ez.)

Azonban: bár nem fejtettem ki alaposan, de törekvéseim nem kifejezetten egy fennálló rendszer totális lerombolását tűzték ki céljukul – ezt naivság lenne elgondolni is –, hanem a falakon inneni és túli olvasási szokások *differenciálatlanságára* igyekeznének felhívni a figyelmet. Nem gondolnám, hogy az intézményes kereteken belül történő irodalom(és minden egyéb)értési szokások hasznavehetetlenek, semmirevalók és feleslegesek lennének, mint ahogy nem gondolom azt sem, hogy az ezt művelőknek ne lenne teljes értékű joga szokásait fenntartva folytatni tevékenységeiket. S nem gondolom azt sem, hogy ennek lerombolása, helyének sóval történő behintése, majd a terület átadása célravezető lenne, hiszen így nem történne más, mint egy hatalmi rendszer más előjelekkel történő újraalkotása.

Sokkal inkább tűnik számomra elfogadhatóbbnak az lehetőség – bármennyire is hangzik rendkívül képmutatónak –, hogy egyszerűen csak ablakokat vágunk a falakra, hogy kívülről befelé, s fordítva is láthatóvá váljanak a dolgok.

S hát talán innen nézve kevésbé tűnik problematikusnak az is, hogy nyelvileg – bár teljesen öntudatlanul – de magam is vissza-visszacsúszonek, az anyaintézmény kebelére.

Hiszen ez a nyelvi csúszkálás valóban jelölheti azt is, hogy ezen túl nincs semmi, vagy hát legalábbis élet, de ugyanakkor akár jelölheti azt is – s a helyzet iróniáját ez csak még inkább erősíti –, hogy tulajdonképp az általam oly nagyra tartott (s az intézményben megismert) Michel Foucault-nak lehet igaza, mely szerint egy hatalmi szerkezetet kívülről megbontani nem lehet; az ellenpontok éppoly legitimáló erővel bírnak, mint a rendszer sajátjai. Ha tehát az intézményes rendszer kritikáját szeretném elvégezni, akkor ehhez nem használhatok más-fajta nyelvet, mint amelyet önmaga is beszél.

Nagyon szép és biztató lenne, ha ez tudatosan történt volna meg... na nem mintha ez meggátolna abban, hogy utólag mégiscsak ezzel védekezzek.

Tőkehalsteak

Azt hiszem, hogy újfent, századszorra és ismét el kell ismernem igazad (bármennyire is kezdek már a magam számára is unalmassá válni), vagyis hát, hogy ha pontosabb szeretnék lenni, akkor el kell ismernem, hogy az általad leírt értelmezői narratíva rendkívül igazlátóan fejt fel a Nesbø-mondat rejtett (?) valóságát, mégsem képes minden kétségemet elsöpörni azzal kapcsolatban, hogy az általunk idézet mondat önmagában már eleve ennyire összetett, vagy csak az értelmezői munka során válik azzá.

Problémámat épp ugyanezen regény egy későbbi mondata indokolhatja:

„- [...] Valentin gyilkosságai kényszercelekedetek, tudat alatt fel akar hagyni velük, büntetésre vágyik, esetleg ördögűzésre, arra, hogy valaki megállítsa a benne élő

démont, nem igaz? Így miután nem sikerült elkapnunk a régi gyilkosságokat követően, azt teszi, amit már több sorozatgyilkos is tett előtte: emeli a tétet. Azzal, hogy olyan rendőrökre vadászik, akik az első alkalommal képtelenek voltak elfogni, ugyanis tisztában van vele, hogy rendőrgyilkosságok esetén minden erőforrást bevetnek. És végül felfedi a tetoválást valaki előtt, akiről tudja, hogy maga is részt vesz a nyomozásban. Nos, az a véleményem, hogy átkozottul igazad lehet, Harry.

– Hm, én azért nem vennék mérget rá. Mi van, ha ennél sokkal egyszerűbb a magyarázat? Ha Valentin tényleg nem olyan óvatos, mint ahogy hisszük? [...]”

Talán e mondat jól megvilágítja, amit mondani szeretnék: adott egy rendkívül pontos, jól felépített, mindenféle szempontból csodásan megalapozott értelmezői narratíva, ami ugyan lehet igaz, ám ez közel sem biztos. Mi van akkor, ha a cucc éppen az értelmezés által van kissé túlbonyolítva, s bár a megoldás mindenféleképp 100%-os lefedettségű, valójában a kulcs mégiscsak baromira egyszerű.

Mintha ez a mondat ismételten arra hívná fel a figyelmet, amiről már oly sokszor szót ejtettünk, és pedig hogy az irodalom az olvasó narcisztikus hajlamai miatt válik bonyolulttá (még akkor is, ha bonyolultsága egyben igaz is.) Nem esel-e te is ebbe a csapdába, amikor Katrine mondatát sem betonkeményként, sem egyszerűként, sem pedig minimalistaként látod?

Illetve most már számomra az a kérdés ismételten, hogy van-e értelme ennek a kérdésnek? Mert talán mégiscsak fontosabb az, amit arról mondasz, amit szeretett juneszövegnél a közhelyekkel csinál (s talán ez zsenialitásának és népszerűségének közös forrása, épp ezért válik olvashatóvá oly sokak számára): hogy az olyan formában rágja meg, s köpi vissza ezeket, hogy azok minduntalan tartalmazzák az eredeti igazság esszenciáját, viszont oly módon vannak újracsomagolva, hogy azok ismét fogyaszthatóvá válnak.

Innen nézve azonban talán visszakanyarodhatok oda, ahonnan elindultunk, hogy miből is fakadhat *A harmadik híd* intellektuális remegése.

Retorikailag talán az lehet a különbség a te regényed és az idézett *Police* között, hogy Nesbø ezeket a közhelyeket úgy tárja elénk újra, hogy mindeközben a központi mag oly módon csomagolódik újra, hogy egy új termék látszatát keltse. Ezzel szemben *A harmadik híd* láthatóként hagyja a csomagolást, kilátszódnak a varratok. Mint az a szaloncukor, amelyet már egyszer felbontottak, de aztán mégis visszacsomagolták. A termék belül éppúgy új, mint az eredetienél, ám a csomagoláson, már látszik, hogy itt valami történt. Talán épp a retorikai bonyolítottság, a sokszor több egyszerű mondattá tört, ám valójában továbbra is többszörösen összetett mondatként működő szövegdarabok épp arra hívják fel az olvasó figyelmét, hogy lám itt valami el van rejtve, illetve rámutatnak, hogy itt repedés van, hézag.

A helyzet iróniája, hogy annak ellenére, hogy rámutatnak minderre, a legkevésbé sem könnyítik meg a megértést, sőt... pedig a mélyükön elrejtett igazságdarabok, mégiscsak baromi egyszerűek lehetnek.

S mivel a szöveg önmaga is látja hézagokat, a ragasztás helyét, remeg...

Szövegelőd

Talán az lehet a helyzet, hogy az történik meg most az intertextuális olvasással, ami annak idején már megtörtént a szerző nevével. Halálra kell most már ítélni, ki kell vágni az ablakon, hogy utána újra visszamászhatson a kulcslyukon.

Mert hát tényleg olybá tűnhet a helyzet, hogy a szövegelődök feltárása az olvasás során olyan értelmezői gesztussá kezd válni, ami úgy tűnik fel, mintha az eredeti és oszthatatlan igazság megtalálásának ígéretét hordozná magával. Az intertextuális mező feltérképezése végezetül megadhatja a kulcsot egy mű megértéséhez.

Csak hát ezzel két probléma van: Az egyik, hogy a mező már alapvetően sem feltérképezhető teljes mértékig, már csak azért is, amit leírtál, és azért is, mert minden előd újabb elődökhöz vezet, így végül minden szövegnek, minden másik szöveg is elődjévé válik. A másik probléma pedig az, hogy a kísérlet önmagában is oda vezethet, amit szintúgy a szerző nevével kapcsolatban emlegettek, hogy mindez a mű megcsontosodásához vezet, lezárja az értelmezői játékot.

Így hát tényleg vagy ki kellene hajítani az egészet, hogy utána majd kicsit másképp visszamászhatson, vagy a problémát odaadni egy másik tudománynak, vagy a másik tudományt bevonni a kutatásba és imígy folytatni a nyomozásokat. Érdekesnek tartanám például egy olyan intertextuális olvasás lehetőségét, amit irodalmárok és pszichológusok egyszerre végeznek el, ki-ki a maga oldala felől közelítve meg a cuccot.

Sinkovics László

2014 04 22

Zárásom, csak hogy meg ne unódjak neked

Rendszerváltások

Az intézményi rendszer kritikáját elvégezni kívánó nyelv mégsem tud elszakadni kritizált tárgyától. Egy hatalmi szerkezetet kívülről megbontani nem lehet. Ilyeneket írsz. Igaznak látszó, ismerős mondatok, az évek során kicsit elmozdultam ugyan konzervatív irányba, de Foucault-t még mindig nagyon szeretem. Azt azonban nem tudom igazán, hogy mit is tanultam én a rendszerváltásból. Nemrég kaptam egy lisztesládányi Mozgó Világot azokból a daliás időkben. Búzlének a komcsik undorító és unalmas nyelvétől, hiába próbálnak mindenféle módokon ellentmondani neki. Maradéktalan elismerésem, egyben a belem kifordul. Kurvára igaznak mutatkoznak a foucault-iánus tételeid. Gorbacsovra nézve is. Másfelől viszont az jutott az eszembe, hogy a nagyapám, aki akkor született, mint Márai Sándor, egyszer csak elunta a paraszti létezést, mert utálta a földet túrni, beköltözött a csabacsüdi tanyájukról Békéscsabára, és rendőrnek állt. Kilábolt a népségből a nép fia, ahogy József Attila mondaná, altiszt lett belőle, aztán meg tiszt, főhadnagy. Ő – viszonylag érthető nyelven – elvégezte az intézményi rendszer kritikáját, és egyben el is szakadt kemény kritikája tárgyától, nem? Ha úgy veszem, kívülről bontotta meg a hatalmi szerkezetet – JA szerint, gondolom, ő is jó alaposan megbotozta a sírt, ahol nyugszik atyja. Nem volt forradalmár, nem döntötte meg a Horthy-rendszert, a IIVH után kiképezte még az új rendszer új fiait is, és aztán 1948-tól elkezdhetette

halálra inni magát. De némi szubverzív jelleget azért nem tudok elvitatni tőle. Elszakadt a hatalmi szerkezettől. Rendszert váltott. Kívülről bontotta meg. Vagy ezt most túllihagem?

Újracsomagolások

Az a kérdés, hogy vajon egy irodalmi szöveg már önmagában eleve ennyire összetett, vagy csak az értelmezői munka során válik azzá, számomra értelmezhetetlen, mert engem úgy neveltek, hogy a szöveg – lévén intencionális (csakis a ráirányuló tudat működésében megfogható) tárgy – az olvasáson kívül szöveggként nem létezik. Csak egy tuskó, egy tégl, vagy valami olyasmi, reális tárgy. Agyonüthet, de nem irodalom. Ettől persze az viszont még igaz, hogy az irodalom a professzionális olvasó hatalomorientált és narcisztikus hajlamai miatt válik hirtelen bonyolulttá, tűnik a kívülállók (kirekesztettek) számára néha túlságosan is bonyolultnak – és ez mélyen visszavezet az előző kérdésbe. De ez most mellékes, hit-jellegű problematika, legyünk toleránsak, ha nem is Bagaria, a Béke Barátja.

Ezen felül azt is mondod, hogy juneszbnél a közhelyes központi mag oly módon csomagolódik újra, hogy egy új termék látszatát keltse, míg ezzel szemben a *HH* láthatóként hagyja a csomagolást, kilátszódnak a varratok.

(„Mint az a szaloncukor, amelyet már egyszer felbontottak, de időközben meggondolta magát az, aki meg akarta enni, ezért visszacsomagolta. A termék belül éppúgy új, mint az eredetnél, ám a csomagoláson, már látszik, hogy itt valami történt. Talán épp a retorikai bonyolítottság, a sokszor több egyszerű mondatra tört, ám valójában továbbra is többszörösen összetett mondatként működő szövegdarabok épp arra hívják fel az olvasó figyelmét, hogy lám itt valami el van rejtve, illetve rámutatnak, hogy itt repedés van, hézag.” – Nagyon szépen, pontosan mondod, ezért is idéztem újra. És mellé teszek egy idézetet a regényből: maga a szöveg mintha tudna, mindig is tudott volna erről a problémáról. *„Balra, bent a fák között, az egyetemi lakópark kincses, szelektív kukái mellett nagyon dolgozott egy ember. Fűrész volt nála, kis balta, vadiúj, praktikeres metszőollók. Minduntalan körbekémlt, mesterkedett tovább. Magunkfajtnak véltem, aztán észrevettem, hogy egy karácsonyfán munkálkodik. Kettőbe fűrészelte, baltával legallyazta, arasznyi darabokra vagdosta. **Megtapogatta a szaloncukros papírokat a bőrkesztyűs kezével, ha talált bennük valamit, bekapta, tovább aprított.** Amikor összegyűlt egy kisebb kupac, a csupasz gallydarabkákat sorra begyömöszölte a szerves hulladékok közé. Nem zavartuk meg. El akarta rejteni a gyerekei elől a halált.”* I. m. 222. [Lásd még: *„Talán csak azért voltam képes túlélni az első, nagyjából hat hetet, mert a karácsonyi ünnepekör idején, amikor újra olcsó lesz a teszkóban a mosószappan ízű alapszaloncukor, az emberek, átmenetileg, mint a fenyőfákra, valamivel jobban odafigyelnek a nyomorultakra.”* Uo. 47.]

Ez, mindaz, amit ebben a részben mondasz, nagyon tetszik nekem, mélyen igaznak gondolom. Mindenki, minden irodalom a hagyomány, a közhelyek szaloncukrait csomagolja újra és újra. A kommersznek mondott irodalom igyekszik elrejteni az újracsomagolás tényét. A magasnak mondott irodalom a halált akarja elrejteni. Ezért remeg. A halál tényével szembe nézni nem tudók helyett.

(Lásd még: Bojtár Endre: *Széljegyzetek – első felindulásból*. 2000. 2013/4.)

Dolog, szöveg, mondat, név

Teljesen igazad van: legyen vége az intertextuális olvasásnak. Dobjuk ki, hogy visszamász-
hasson. A szerző nevének is milyen jót tett ez a kis túra.

Az én mottóim példának okáért Frau Rotschildtól, F. Scott Fitzgeraldtól és Ray Bradbu-
rytól származnak – de ez majdnem mindegy, a neveket csak azért írtam oda, hogy a pedánsak
fel ne jelentsenek. Nem a név jelent. Hanem a mondat. Az eredete nélkül. A szerzői név:
metonymia causae efficientis. Olyan metafora, amely a létrehozója nevével helyettesíti a dol-
got. De ettől még a dolognak, a szövegnek, a mondatnak van olyan jelentése is, amely függet-
len a szerző nevéétől. Vagy éppen ellentétes vele. Nem hisz benne. Ellentmond neki. A Don
Quijote jelentése valóban függ a szerzője nevéétől. Mászt jelent, ha Cervantes. Mászt, ha Pierre
Ménard. És megint mászt, ha egyáltalán senki, ha senkise. De éppen oda igyekszik minden
mondat. Oda, ahol nincs tulaj.

Mint az angol beteg, nem szeret ő sem – birtokolva lenni.

Szerinted ezzel most – vége van?

Szilasi László

2014 05 05

PÉRELI ZSUZSA: GYERMEKMADONNA